

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ (İHDE)

İHDE, hem sahip olunan hakların bilinmesi, kullanılması, korunması ve geliştirilmesi yönünde olumlu davranışların kazandırılması, hem de aynı haklara başkalarının da sahip olduğu gerçeğinden hareketle, diğer kişilerin haklarına saygı duyma sorumluluğunun gerektirdiği olumlu davranışların kazandırılması amacıyla verilir. İHDE, genel anlamda düşünüldüğünde herkeste, örgün eğitim kapsamında düşünüldüğünde ise tüm öğrencilerde, bir “insan ve vatandaş” olarak kişilerin sahip oldukları haklarını bilme, kullanma, koruma ve geliştirme bilinci ile aynı haklara başkalarının da sahip olduğu gerçeğinden hareketle, diğer kişilerin haklarına saygı duyma sorumluluğunu geliştirmek amacı ile verilen eğitime denir.

İHDE denilince, yalnızca bilgi boyutuna odaklanıp bu eğitimin öğretimle sınırlı olduğunun düşünülmemesi, diğer bir deyişle, İHDE'nin, yalnızca insan hakları ve vatandaşlık öğretimi olarak anlaşılmasıdır. Yukarıda da açıklandığı gibi, İHDE'nin kapsamına, haklar ve sorumluluklar ile ilgili demokratik değerleri ve davranışları kazandırmak girer. Bu yüzden İHDE yalnızca okulda değil, ailede, işyerine, kitle iletişim araçlarında, kısacası tüm toplumda verilir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ile öğrencilere uluslararası insan haklarını kullanabilme becerisini geliştirmeyi ve ülkelerindeki ve diğer ülkelerdeki politik ve ekonomik sorunlarla ilgili objektif kararlar verebilmeyi öğretmek gerekmektedir. Öğrencilerin evrensel ya da en azından ahlaki standartları değerlendirebilmeleri ve özellikle insan hakları alanında bunu yapabilmeleri gerekmektedir, çünkü insan hakları, dünya yüzündeki tüm milletler ve devletler tarafından kabul edilmiş standartlardır. Diğer bir deyişle, “uluslararasıdır” ve renk, ırk, cinsiyet vb. ayırım yapmaksızın tüm insanlar için geçerlidir, evrenseldir. Bu nedenle, insan hakları ve demokrasi eğitimi sırasında, öğrencilerin evrensel değerlerle ulusal değerlerin sentezini yapabilmeleri ve insan hakları ile ilgili standartları değerlendirebilecek duruma gelmeleri sağlanmalıdır. Ancak, batının formülleri olarak ortaya konan standartların ne derece evrensel olduğu konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir. Bu nedenle, bu standartların ulusal değerlerle de desteklenmesi ve hakların içeriklerinin evrensel bir bakış açısından ele alınmasını gerekir.

Yukarıda verilen bilgilerle bağlantılı olarak, insan hakları ve demokrasi eğitiminin dayandığı ilkeler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Tüm öğretim kurumlarında, insan hakları ve demokrasi eğitimine büyük bir önem verilmeli ve bu eğitim teşvik edilip sürekli denetlenmelidir.
- İnsan hakları ve demokrasi eğitimi gerçek yaşamla, yani, okulun yakın çevresi ve uzak çevresi ile bağlantı halinde olmalıdır.

- Öğrencilerin temel haklar ve bu alanda kullanılan terminoloji hakkında temel bir bilgi düzeyine sahip olmaları sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin tek tek ve toplu olarak tutum ve davranışlarında değişme meydana getirilmeye çalışılmalıdır.
- Öğrencilerde insan hakları, barış ve kalkınma adına, ileride aktif olarak toplum yaşamında etkinliklerde bulunabilecek potansiyel oluşturmaktır.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin programı yukarıda sayılan ilkelere dolaylı diğer sosyal bilimlerden farklı olmaktadır. Uluslararası insan haklarının geliştirilmesinde eğitimcilerle düşen en önemli görev, insan haklarının geliştirilmesini sağlayacak ortamların oluşturulmasına yardım etmek ve öğrencilere dünyadaki diğer insanların haklarıyla kendi haklarının nasıl iç içe girmiş olduğunu göstermektir.

1974 tarihli UNESCO, Uluslararası Anlaşım, İşbirliği ve Barış İçin Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Eğitim Tavsiye Kararı'nda, uluslararası dayanışma ve işbirliğini geliştirmek amacıyla her ülkenin eğitim politikasının aşağıdaki ilkelere uygun olması gerekliliği üzerinde durulmuştur:

Eğitimin tüm tür ve düzeylerinde,

1. Uluslararası bir görüş açısı geliştirmek.
2. Diğer milletlerin ve uygarlıkların değerlerine ve yaşam biçimlerine saygı ve anlayış duygularını geliştirmek.
3. Karşılıklı ve evrensel bağımlılık bilincini oluşturmak.
4. Başkalarıyla iletişim yeteneğini geliştirmek.
5. Haklar bilinci yanında ödevler bilincini de oluşturmak.
6. Uluslararası dayanışma ve işbirliğinin zorunlu olduğunu göstermek.
7. Toplumun, ülkenin ve dünyanın sorunlarına çözüm bulma isteği geliştirmek.

Tavsiye Kararı'nda, öğrencinin bütünsel olarak geliştirilmesi için eğitim, öğretim ve eylemin birleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, sorumluluk duygusunun ve ulusal ve uluslararası sorunlara karşı eleştirel düşüncenin geliştirilmesi gerektiği belirtilerek, öğrencinin görüş ve düşüncelerini açıklamasının, grup çalışmalarına katılmasının, tartışma kuralları çerçevesinde özgürce tartışmasının ve olaylar üzerinde düşünerek kendi değer yargısını geliştirmesinin özendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. En son olarak, eğitimle saldırganlık, şiddet ve baskının her şeklinin yanlış olduğunun vurgulanması ve herkese barışı sürdürmedeki sorumluluklarının gösterilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Günümüzde, gençleri yetişkin yaşama hazırlayıcı, insan hakları sorunları ile yüzleştirici girişimler vardır. Ancak, hemen her ülkede, insan hakları ve demokrasi eğitimi verilirken ve

barış ve uluslararası anlayış konusunda duyarlılığın geliştirilmesine çalışılırken birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. İnsan hakları konusunda duyarlılıklarını sık sık dile getirmelerine rağmen, birçok hükümet lideri bu eğitimin kendi politik etkinliklerine karşı muhalefeti artıracığını düşünmektedir. Kamuoyunda da bu düşünceleri paylaşımlar olabilmektedir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi, okulun tüm kaynaklarının (insan ve madde) birleştirilmesini ve etkili kullanımını gerektirir. Gençleri yarının dünyasının sorumluluklarına hazırlamak için, ayrıca, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde eşgüdümlü etkinlikler yürütülmelidir. Bu doğrultuda, öğrencilerdeki girişimci ruh uyarılmalı, bağımsız karar almaları teşvik edilmeli, ülkenin ve dünyanın yüz yüze olduğu sorunlarla ilgilenerak çözüm yollarını aramaları ve bunları yaparken işbirliği kurmaları özendirilmelidir. Eğitim sırasında verilecek örneklerin de çevrenin ve bölgenin özelliklerine uygun olmasına dikkat edilmelidir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi takım çalışmasını gerektirir. Gençlerin yetişkin yaşama hazırlandıkları bu dönemde verilecek eğitim, onlara, haksızlıkların, insan hakları ihlallerinin ve çatışmanın tehlikelerini göstermeli, dünyada yaşanan olayları objektif bir biçimde algılama ve doğru bir şekilde analiz etme yeteneğini kazandırmalıdır. Ayrıca öğrencilere, bir vatandaş olarak sahip oldukları hakları elde etmek için nasıl çaba göstereceklerini öğretmek, araştırma yapmalarını teşvik etmelidir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin başarıya ulaşması için, en başta eğitim sisteminin insan haklarını dikkate alan biçimde düzenlenmesi gerekir. Bu tür bir eğitim sistemi her şeyden önce, tüm öğrencilerin eğitim haklarından en üst düzeyde yararlanmalarını sağlayacak biçimde örgütlenmelidir. Bunun için öncelikle temel eğitim herkese açık olmalı ve bundan sonraki eğitim düzeylerinden sadece ayrıcalıklı belli bir kesim değil, herkes yararlanmalıdır. Ulusal kaynakların yeterli olmadığı hallerde, uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelere ortaöğretim düzeyinde destek vermelidir.

Eğitim hakkından herkesin yararlanmasının sağlanmasının bir diğer şartı da, ortaöğretim düzeyine geçişte hiçbir ayrımcılığın yapılmamasıdır. Ayrıca, bu düzeydeki tüm eğitim kurumları (mesleki-teknik-genel) da eşit öneme sahip olmalıdır. Eğitimde fırsat ve olanak eşitliği sağlanarak her öğrencinin yetenekleri ölçüsünde en üst düzeye gelmesine çalışılmalıdır. Fiziksel ve zihinsel özürülere de ihtiyaç duyduğu eğitim verilmelidir. Bu öğrencilerde de kendi güven duygusu ve başkalarının haklarına saygı tutum ve davranışı geliştirilmelidir.

İnsan hakları ve demokrasi eğitimi konu alan çalışmalara başlandığında ilk iş olarak bu eğitimin amaçlarını saptamak gerekmektedir. Çünkü yapılması gereken etkinlikler bu amaçlar doğrultusunda belirlenmektedir. Nitekim insan hakları ve demokrasi eğitimi

konusunda yapılan tüm toplantılarda ve belgelerde öncelikle insan hakları ve demokrasi eğitiminin amaçları tartışılmıştır. Bu düzenlemelerde özellikle, tüm eğitim düzeylerinde taraf devletlerin insan hakları ve demokrasi eğitimi için uygun koşulları hazırlamak üzere çaba sarf etmeleri gerekliliği önemle vurgulanmıştır. Ayrıca, bu belgelerde, bir sonraki bölümde de ayrıntılarıyla tartışılacağı gibi, hükümetleri ve uluslararası örgütleri, barış temeline oturmuş insan hakları kültürünü oluşturmak konusunda teşvik etmek hedeflenmiştir.

Genellikle birçok insan hakları ve demokrasi eğitimi programında, alanla ilgili bütün bilgilerin verilmesi ya da uluslararası sistem ve onun işleyişi alanında bilgilenmek gibi büyük ve küçük çaplı hedefler yer almaktadır.

Genel eğitimin bir parçası olarak insan hakları ve demokrasi eğitimi ile

- İnsan haklarının kavramsal çerçevesinin verilmesi,
- Bu bilgilerin kültürler ve uluslar tarafından uygulanabilirliğinin incelenmesi,
- İnsan hakları alanındaki belli sorunlar üzerine odaklaşılarak, insan haklarının uygulanmasını ve ihlallerinin önlenmesini sağlayacak stratejilerinin yorumlanması ve değerlendirilmesi amaçlanır.

İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması, tüm dünyada barışın ve adaletin geliştirilmesi ile sağlanır. İnsan hakları, etkili demokratik sistemler içinde gerçekleştirilebilir. Barış, adaleti, uluslararası işbirliği ve anlayışı geliştirmek üzere insan hakları ve demokrasi eğitimi şunları amaçlamaktadır:

- 1-İnsanların ve grupların hakları ve görevleri hakkında bilinçlenmeyi sağlamak.
- 2-Öğrencilerin insan hakları ile ilgili diğer devletlerin uygulamalarını anlamalarını sağlamak.
- 3-Öğrencilere ve dolaylı olarak düşünüldüğünde tüm topluma insan hakları ile ilgili ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeleri ve demokratik süreçleri tanıtmak.
- 4-Uygun yöntemlerle, insan haklarının teorik olarak öğrenilmesiyle somut uygulamalarını birleştirip karşılaştırmak.
- 5-Öğrenciler arasında bilgiyi ve deneyimi paylaşma fırsatları sağlamak.
- 6-İnsan onuruna saygıyı geliştirmek, toplumun yönetimine bireylerin katılımını sağlamak ve insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaya çalışmak.

Branson ve Purta'ya göre, insan hakları ve demokrasi eğitiminin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır:

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin başta gelen amacı, kişide "kendine saygı ve kendine güveni" geliştirmektir. Politik sosyalleşme araştırmalarına göre insanların kendine verdiği değer onları medeni haklarını kullanma ve sosyal yaşama katılmada daha aktif kişiler

haline getirmektedir. Hatta sosyalleşme araştırmalarına göre kişinin kendine saygısı yoksa başkalarına saygı duyma yeteneğini geliştirmesi de hemen hemen imkânsız hale gelmektedir.

Çocuk kendine saygıyı okuldaki ve ailesindeki olumlu yaşantılarından edinir. Ders kitaplarında başka insanlara saygı ile ilgili ifadelere ve tavsiyelere yer verilmesi çocuğun kendine saygı ve kendine değer verme duygularını geliştirmesine yardımcı olur. Ancak kendine saygıyı geliştirmede yetişkinlerin çocuğa içten saygı duymaları da çok önemlidir. Bu tip davranışlar çocuğun kendine güven duygusunu geliştirmesine büyük ölçüde katkı sağlar. Öyleyse, çocuğun kendine değer vermesinin, okulundaki ya da evindeki bireylerin kendine değer vermesine göre ya da çocuk yetişkin ilişkilerindeki sıcaklığa göre şekillendiği söylenebilir. Bu ilişkiler görüntüsü yalnızca çocuğun duygusal gelişimini değil, aynı zamanda başkalarıyla ilişkisinin biçimini de etkiler.

Branson ve Purta'ya göre, insan hakları ve demokrasi eğitiminin yukarıdaki amaç ile bağlantılı bir amaçı daha vardır: "Başkalarına saygı duymayı geliştirmek". Başkalarını saygı duyma, beraberinde empati yeteneğinin gelişmesine ve benmerkezci algıların azalmasına yardımcı olur. Aynı yazarlar insan hakları ve demokrasi eğitiminin bir diğer amacının "kalıp yargılara eğilimi azaltmak" olduğunu belirtmişlerdir. Tarih boyunca kalıp yargılar insanlık dışı muamelede bir özür olarak kullanılmıştır. Ne yazık ki, bu eğilim hala uluslararası insan haklarının tanınmasında bir engel teşkil etmektedir. Bu yüzden insan hakları ve demokrasi eğitimi programlarının amaçı kalıp yargıları ortadan kaldırmak olmalıdır.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde bir başka amaç ise, gençlere "eleştirel düşünme" yi öğretebilmektir. Öğrencilere uluslararası alanda yaşanan bir insan hakkı sorunu verilerek bu sorunu analiz edip değerlendirmeleri istenebilir ve böylece eleştirel düşünme yetenekleri geliştirilebilir.

İnsan hakları dersi öğretmenleri insan hakları öğretiminde aşağıdaki hedeflere ulaşmaya çalışmaldırlar:

- Öğrencilerin, insan hakları standartlarının yaptırım gücünü ve uygulanmasını sağlayan uluslararası yasal sistem ve Birleşmiş Milletler içindeki işleyiş mekanizmalarını anlamalarını sağlamak,
- Öğrencilerin insan hakları ihlallerinin yıkıcı etkilerini, ayrımcılığın çeşitli şekillerini anlamalarını sağlamak,
- Öğrencilerin, sosyal değişimi etkileyebilecekleri yönünde olumlu bir tutum kazanmalarını teşvik etmek,
- Öğrencilerin günümüz dünyasında var olan insan hakları ihlallerinin boyutlarını

ve şekillerini, bu ihlalleri ortadan kaldırmaya yönelik yapılan çalışmaları ve insanların devlet çapında, devletlerarası düzeyde ve gönüllü kuruluşlar (hükümet dışı örgütler) yoluyla gösterdikleri çabaları anlamalarını sağlamak.

Bu tip özel fakat kapsamlı hedefler benimseme, belli bir ülke ya da gruba yönelmeyi değil, problemin evrensel niteliğini görmeyi sağlar. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin önemli bir amacı da bireyin ahlak gelişimine hizmet etmektir. Özellikle Piaget'in ahlak gelişimi evrelerinde "Bağımsız Evre" olarak nitelenen, kurallara uymanın amaç ve sonuçlarının irdelendiği, boyun eğmenin yerini eşit alışverişin aldığı, ortalama 8-12 yaş arası evrede insan hakları ile ilgili değerlerin verilmesi, çocuğun ahlak gelişimi açısından büyük önem taşır.

İnsan hakları ve demokrasi eğitime yönelik olarak örgün ve yaygın eğitimin amaçları birçok bakımdan birbirleri ile örtüşmektedir. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi alanında, yaygın eğitimin amaçları şunlardan oluşur:

- İnsan hakları alanında bilgiyi genişletme: Örneğin: Anayasa tarafından korunan insan hakları hakkında bilgi ile bildirelerde, anlaşmalarda ve sözleşmelerde ele alınan haklar hakkında bilgi.
- İnsanların yaşam şartlarına ilişkin eleştirel düşünme yeteneğini genişletme: Örneğin: Hakların ve özgürlüklerin uygulanmasını engelleyen durumları sorgulama
- Değerlerin anlaşılır hale getirilmesi sürecine yardımcı olma: Özellikle doğruluk, eşitlik, adalet gibi değerlerin önemi üzerinde insanları düşünmeye teşvik etme
- İnsanlarda olumlu tutum değişikliği oluşturma. Örneğin: Değişik etnik ve ulusal kültürlerin insanlarına birbirlerine karşı hoşgörülü olabilmeyi öğretme.
- Dayanışma, birlik ve bütünlüğü geliştirici tutumlar oluşturma. Örneğin: Yurt içinde ve yurt dışında kötü yaşam koşulları içinde olan insanları anlama, onlara yardım şekillerini araştırma ve insan hakları ihlallerine karşı tepkisiz olmamalarını sağlama.
- İnsanların birbirlerine saygılı olmalarını sağlayan etkinlikleri geliştirme. Örneğin: Erkeklerin kadınları istismar etmemeleri, devlet görevlilerinin vatandaşların haklarına saygı göstererek onlara iyi davranmaları.

Bütün bu amaçlara ulaşıldığında yaygın insan hakları ve demokrasi eğitiminin en önemli hedeflerine de ulaşılmış olur. Bu da beraberinde insanların eylemde bulunabilecek yetki, yeterlik ve bilince sahip olmalarını (empowerment) getirir. Böylece insanlar ve toplumlar

kendi yaşamlarını etkileyecek kararları kontrol edebilirler. Yaygın insan hakları ve demokrasi eğitiminde amaç, kişileri sadece yararlı bilgi ve fikirlerle donatmak değil (ya da bilgilenme hedef değil) onlara olayları sorgulama ve eleştirel düşünme yeteneğini kazandırmaktır.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde yaygın eğitimin gerekliliğine inanan APAP aşağıdaki ilkelere dayanarak bir insan hakları ve demokrasi eğitimi modeli geliştirmiştir.

- İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin örgün eğitim yanında yaygın eğitimde de uygulanmasını hedefleyen yöntemleri kullanmak.
- Katılımcıların mevcut bilgi ve deneyimleri ile insan hakları konusunun anlaşılmasını sağlamlaştıracak yeni fikir ve eylemleri ilişkilendirmek.
- İnsan hakları değerleri ve normları ile bağlantılı, belli olaylara dönük eğitimsel araştırmalar sunmak.
- Herkesin tartışıp, soruları cevaplandırabileceği ve verilen eğitimin etkilerinin dalga dalga yayılabileceği eğitim yöntemlerini kullanmak.

APAP insan hakları ve demokrasi eğitiminin yaygın eğitim ile verilmesini öngörmüştür. Örgün eğitim ile yaygın eğitim arasındaki farklılığı ortaya koyarak bazı şeylerin yaygın eğitim ile daha iyi anlaşılabilceğini savunmuştur. Örgün eğitimin genellikle devletin sorumluluğunda ilk, orta ve yükseköğrenim şeklinde yapılandığı bunun yanında yaygın eğitimin örgün eğitimin yanında ve dışında örgütlü ve sistematik eğitim etkinliklerinden oluştuğunu ve tüm nüfus içindeki özel alt grupların (yetişkin ya da çocuk) eğitilmesine dönük olduğu belirtilmiştir.

Yaygın eğitim genellikle hükümet dışı örgütler tarafından verilmekte, insanların bilgi ve becerilerini geliştirmeyi ve temel ihtiyaçlarını gidermede onlara yardımcı olmayı hedeflemektedir. Kısaca söylemek gerekirse insan hakları ve demokrasi eğitimi ve öğretimi, insan haklarının doğasında bulunan hoşgörü, saygı ve dayanışmayı beslemeli, ulusal ve uluslararası düzeyde insan hakları ile ilgili bilgilenmeyi ve bu hakların kullanılmasını sağlayacak mekanizmalar hakkında bilinçlenmeyi sağlamalıdır.

Günümüzde dünya gündemini ilgilendiren konulardan biri de insan hakları sorunudur. Konu bu kadar önemli olunca, bu konunun eğitimi de doğal olarak önem kazanmıştır. Nitekim başta Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konsey'i olmak üzere birçok uluslararası örgüt insan hakları ve demokrasi eğitimi ile ilgilenmeye başlamışlardır.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin öneminin anlaşılması ile birlikte, bu eğitimde hangi yaklaşımın benimseneceği tartışmaları da başlamıştır. Örneğin, bazı bilim adamları disiplinlerarası yaklaşımın en uygun yaklaşım olacağını savunmuşlardır. Bazıları ise, insan haklarının, en iyi, ulusal, karşılaştırmalı ve uluslararası yaklaşımların bir sentezi yapılarak

öğretilebileceğini savunmuşlardır. Ancak, hangi yaklaşım seçilirse seçilsin, insan hakları ve demokrasi eğitiminin başarısı büyük ölçüde öğretmenin niteliğine, okul ve sınıf ortamına, seçilen yönteme ve materyale bağlıdır.

Aşağıda insan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan iki yaklaşım türü (disiplinlerarası yaklaşım ve çoklu yaklaşım) tartışılacaktır. Önce kısaca "disiplinlerarası yaklaşım" üzerinde durmakta yarar vardır.

21. yüzyılın eğitimi, esneklik, kendi kendine öğrenme, olaylara geniş bir perspektiften bakabilme, çarpıcı sorular sorabilme ve yaratıcı problem çözme yeteneğini gerektirmektedir. Bu yetenek de disiplinlerarası yaklaşımla kazandırılabilir için, insan hakları ve demokrasi eğitiminde genellikle bu yaklaşım tercih edilmektedir. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan disiplinlerarası yaklaşım ile öğrencilerin evrensel sorunlar (açlık, evsizlik gibi) üzerinde düşünmeleri istenilmektedir. Ayrıca, bu yaklaşımın benimsenilmesi ile insan haklarını ele alan çeşitli bilim dalları arasında bağlantı kurularak, alanla ilgili bilgi bütünleştirilmektedir. Diğer bir deyişle, insan hakları ve demokrasi eğitiminde, tarih, politika, felsefe ve hukuk gibi değişik disiplinlerden yararlanılması ile öğrencinin, olayların değişik yönlerini görmesine ve yansız olmasına çalışılmaktadır.

Disiplinlerarası yaklaşım, öğretmeni her şeyi bilen kişi değil, kaynak kişi olarak görür. Öğrenci merkezli öğrenmeyi hedef alır. Bu öğrenme sayesinde öğrenciler, nasıl düşüneceklerini, davranacaklarını ve öğreneceklerini öğrenirler. Bu eğitim, bir öğretmen tarafından ya da geniş takımlar halinde çalışan öğretmenler grubu tarafından verilir. Disiplinlerarası yaklaşımı benimseyen öğretmenler, dersin işlenişi ilgili kararlar alırken, alanda çalışan uzmanların görüş ve önerilerinden yararlanırlar. Ayrıca, ders kitaplarına bağlı olmaktan çok, ders ile ilgili değişik araç gereçleri ve kaynakları bulmaya çalışarak, öğrencileri araç, gereç ve kaynak bulmaları yönünde güdülerler ve onların bireysel araştırmalarda bulunmalarına yardımcı olurlar.

Disiplinlerarası yaklaşımın en önemli özelliklerinden birisi de, çocuğun bilişsel gelişimini gözönüne almasıdır. Özellikle küçük yaşlardaki çocuklar neden sonuç ilişkisini daha zor anladıkları için, bu yaklaşım ile küçük çocukların eğitiminde somut hedefler konulmaya çalışılır.

Disiplin merkezli öğrenme, belli bir disiplin içindeki konuların verilmesi ile ilgilenirken, disiplinlerarası öğrenme, konuları ya da sorunları başlangıç noktası olarak alır. Dikkatli seçilmiş güzel konular öğrencilerde merak uyandırır ve hatta onların kafalarını biraz karıştırır. Öğrencilerin olayları farklı boyutlarıyla düşünmelerini ve bir şeyleri keşfetme yönünde çaba sarf etmelerini sağlar.

Aşağıda kısaca, insan hakları ve demokrasi eğitiminde kullanılan diğer bir yaklaşım türü olan “çoklu (ulusal, karşılaştırmalı ve uluslararası) yaklaşım” tartışılacaktır. İnsan hakları ve demokrasi eğitiminin başarılı olabilmesi için, belirtilen yaklaşımların bir sentezi yapılarak kullanılmalıdır. Bu yüzden, önce, ulusal, karşılaştırmalı ve uluslararası yaklaşımların tek başına ne anlama geldiği üzerinde durmakta yarar vardır.

- İnsan Hakları ve demokrasi eğitiminde ulusal yaklaşım: Ulusal yaklaşım genellikle ilköğretim düzeyinde uygulanmaktadır. Ülkenin tarihi ve yönetim şekli tartışılırken temel insan hakları kavramları da verilmektedir. Bu yaklaşımı benimseyen eğitim sistemleri insan hakları ile ilgili yönelimlerini ulusal düzeyle sınırlı tutmaktadır. Bu yaklaşımın olumlu yönlerinin olduğu inkâr edilemez. Gerçekten de öğrenciler ulusal gerçeklerden hareketle birçok şey öğrenebilir. Ama bunun yanında birçok eksik yönü de vardır. İnsan haklarını yalnızca ulusal düzeyde öğrenen öğrenciler oldukça dar bir bakış açısı geliştireceklerdir ve yetişkin yaşamlarında gittikçe bağımsızlaşan dünyaya bu bakış açısı ile bakmak onlara pek bir yarar sağlayamayacaktır.
- İnsan Hakları ve demokrasi eğitiminde karşılaştırmalı (mukayeseli) yaklaşım: Bu yaklaşımda diğer uluslar inceleme alanına girer. Bu ulusların anayasaları (yazılı ya da yazısız), vatandaşlarına tanınan haklar ve bu hakların ne düzeyde uygulandığı üzerinde durulur. Karşılaştırmalı yaklaşımın bazı avantajları aşağıda ele alınmıştır:

İnsan hakları her yerde, her insan için önemli olmakla birlikte, bu yaklaşımla, öğrenciler, tüm ülkelerin, hangi hakların öncelikli olduğu konusunda fikir birliğine varamadıklarını görecektir. Bazı ülkelerde ifade özgürlüğü ve oy verme gibi kişisel ve siyasal haklar öncelik taşıırken, bazılarında da çalışma hakkı, sendika hakkı, grev hakkı, izin hakkı gibi sosyal ve ekonomik haklara önem verildiğini fark edeceklerdir.

Hangi hakkın büyük önem taşıdığını ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ile yasal ve politik eğilimleri belirlemektedir. Böyle olmakla birlikte, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde ortaya konan haklara herkesin saygı göstermesi gerekliliğine tüm dünya ülkeleri inanmaktadır. Karşılaştırmalı yaklaşımın ikinci büyük avantajı tüm haklar arasında “denge”yi sağlamasıdır. Kişisel ve siyasal haklara olduğu kadar ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da dikkati çekmektedir. Ancak bu yaklaşımın birçok gizli denebilecek tehlikeleri vardır. Örneğin, üzerinde çalışmak üzere seçilen ülkede insan hakları ihlalleri varsa, bu durum öğrencilerin önyargılarını pekiştirebilecektir.

- İnsan Hakları ve demokrasi eğitiminde uluslararası yaklaşım: Bu yaklaşım dikkatini, insan haklarının korunması ile ilgilenen uluslararası, bölgesel ve hükümet dışı örgütler üzerinde toplamıştır. Ulusal ve karşılaştırmalı yaklaşımlar arasında bağlantıyı kurduğu için özel bir önem taşımaktadır. Ayrıca temel insan ihtiyaçları ile insan onuruna olan gereksinmeyi vurgulamakta ve hak kavramını global bir perspektif içinde ele almaktadır.

Uluslararası yaklaşımın oldukça yakın geçmişi vardır. 2. Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen günlerde, uluslararası hukuk, tüm devletleri, vatandaşlarına istediği gibi davranma konusunda serbest bırakmıştı. Ne kadar baskıcı olursa olsun, vatandaşlarına karşı devletin aldığı tedbirler, o devletin iç hukuk sistemine dayandırılıyordu. Diğer devletler, bu baskıcı tutumlara karşı hiçbir uluslararası kuruluşu şikâyetinde bulunamıyorlardı. Sonuçta bu durumun değişmesine yönelik bir ihtiyaç ortaya çıktı. Bu istek ve savaşın kötü sonuçlarını görme, Birleşmiş Milletlerin' in ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin oluşmasına yol açtı. Böylece uluslararası düzeyde ilk defa genel insan hakları standartları saptandı. Buna ek olarak insan haklarının korunmasını gözetleyen uluslararası, bölgesel ve hükümet dışı örgütler kuruldu. Bu örgütlerin çoğu çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin eğitimini, çalışmalarının ve etkinliklerinin merkezine yerleştirdiler. Örneğin, UNESCO, dünya barışını sağlamanın ancak insan haklarına saygının gelişmesi ile gerçekleşebileceği düşüncesini hareket noktası olarak aldı ve "eğitimi" bu saygının anahtarı olarak gördü. UNESCO ayrıca insan haklarına saygının erken yaşlarda başlaması gerekliliğine olan inancını her yerde vurguladı. Nasıl vatandaşlık eğitimi sadece yetişkinlik döneminde verilemezse, insan hakları ve demokrasi eğitiminin de ileri yaşlara ertelenemeyeceğini ve uluslararası boyut dışında ele alınamayacağını belirtti.

İnsan hakları ve demokrasi eğitiminde ulusal, karşılaştırmalı ve uluslararası yaklaşımın sentezi olan "çoklu yaklaşım"ın kullanılması yararlı olacaktır. Kısaca çoklu yaklaşımın yararları şu şekilde sıralanabilir:

İnsan haklarının çalışması demek insan onurunun evrenselliğinin araştırılması demektir. İnsan haklarının geniş bir içerikle çalışılması öğrencilerin kültürel farklılıkların bilincinde olmasını ve yanlış algılarının düzeltilmesini sağlar. Uluslararası alandaki belli başlı insan hakları belgeleri öğrencilerin benmerkezci ve ırkçı yönelimlerini önleyerek evrensel insan haklarını anlamalarını sağlar.

Öğrenciler ileride yetişkin vatandaşlar olduklarında kamuoyunun da bir parçası olarak (gönüllü kuruluşlara katılarak, tüketici ve üretici olarak ya da mesleki, politik ve dini bir grubun üyesi olarak) hükümetin politikaları üzerinde önemli etkilerde bulunabileceklerdir. İnsan haklarının çok boyutlu çalışılması insanların bilinçli karar veren vatandaşlar olmalarını sağlar.

Sonuç olarak, insan hakları ve demokrasi eğitiminde, öncelikle mutlaka disiplinlerarası yaklaşımın kullanılması gerekmektedir. Daha sonra, verilen konunun niteliğine göre, disiplinlerarası yaklaşım ile çoklu (ulusal, karşılaştırmalı ve uluslararası) yaklaşımın birleştirilmesinin en doğru yol olacağı söylenebilir.

Kaynaklar

Karaman-Kepenekci, Y. (2000) **İnsan Hakları ve demokrasi eğitimi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 191 s.

Karaman-Kepenekci, Y. (2014) **Eğitimciler İçin İnsan Hakları ve Vatandaşlık** (2. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi, 296 s.